

‘Heuse Hitlers’

Mythe en werkelijkheid over de jeugdjaren van de latere Führer

We weten heel veel over de gruweldaden van Adolf Hitler. En we denken dat we ook veel weten over zijn jonge jaren, toen hij als schilder een armetierig bestaan bijeen schnabbelde in Wenen en duizenden kunstwerken maakte. Nadat het NIOD in november 2017 claimde uit die enorme erfenis een heus Hitlerschilderij verworven te hebben, gingen **Bart Droog** en mede-onderzoeker Jaap van den Born na of dat klopte. Veel verhalen rond de Weense tijd blijken een mythe.

Of het precies zo gegaan is als Reinhold Hanisch (1884-1937) vertelde, valt te betwijfelen. Maar dat de 25-jarige Hanisch en de 20-jarige Adolf Hitler eind 1909 met elkaar bevriend raakten en een klein halfjaar zakenpartners waren, staat vast. Hanisch was een man van twaalf ambachten en dertien ongelukken. Hij was eerder dat jaar uit Duitsland, waar hij wegens diefstal en valsheid in geschrifte negen maanden gevangen had gezeten,

naar zijn geboorteland Oostenrijk-Hongarije teruggekeerd. In Wenen leidde hij een los-vast bestaan. Om geld te besparen overnachtte hij in een daklozenasiel in de wijk Meidling.

Hanisch blikte terug in een interview in de *Wiener Sonn- und Montags-Zeitung* van 21 augustus 1933: ‘Al op de eerste dag zat naast mijn bed een man die alleen een oude, kapotgescheurde broek aan had – Hitler. Zijn andere kleren werden ontluisd, want hij had dagenlang rondgezworven en verkeerde in een vreselijk verwarde toestand. We raakten snel in gesprek en vonden veel waar we ons in herkenden.’

Homp brood

Die herkenning zal vooral in het gedroomde kunstenaarschap gelegen hebben: Hanisch maakte en verkocht silhouetten die waren geschilderd op de achterzijde van verguld glas, een ingewikkelde techniek die bekendstaat als ‘verre églomisé’. De jonge Hitler hoopte nog op een carrière als kunstschilder. Hanisch: ‘Zijn ogen stonden zo hongerig dat ik me bewogen voelde mijn enige eigendom, een homp brood, met hem te delen. Dankbaar nam hij deze gift aan, en gaf toe dat hij de hele dag nog niets gegeten had.’ Financieel gezien ging het Hitler eind 1909 inder-

Hitler verlaat in 1924 de gevangenis in Landsberg. Hier schreef hij *Mein Kampf*, dat behalve een rabiaat antisemitisch geschrift ook een van de bronnen voor de indianenverhalen over zijn Weense tijd is (Metropolitan Museum New York).

daad niet bijster goed. Sinds hij begin 1908 van Linz naar Wenen verhuisd was, ontving hij maandelijks een bescheiden wezenpensioen. Hij had echter ook uit de erfenis van zijn moeder Klara en van haar zus Johanna Pözl een aanzienlijk geldbedrag meegekregen. Hij hoefde feitelijk niets te doen. De adolescent Hitler bezocht opera's, las kranten en lanterfantte vooral. Het geld van zijn moeder en tante zal hij eind 1909 verbrast hebben, het maandelijks wezenpensioen bleef hij echter ontvangen. Hitler zelf omschreef zijn Weense periode later in *Mein Kampf* (1925) als 'vijf jaar ellende en verdriet', waarin hij voortdurend honger leed. Dat dit onzin is, blijkt alleen al uit het gegeven dat de daklozenasiels gratis eten verstrekten.

Het beeld van een om brood smekende Hitler is later aan de fantasie van Hanisch ontsproten.

Ingekleurde tekeningen

Kort na deze eerste ontmoeting begonnen Hanisch en Hitler samen te werken. Volgens Hanisch zou Hitler aanvankelijk gedrukte zwart-witansichtkaarten van Weense stadsgezichten ingekleurd hebben, die hij, Hanisch, op straat en in cafés verkocht. De opbrengsten deelden ze fifty-fifty. Toen ze hiermee een tijdje bezig waren, begon Hitler Weense stadsgezichten te aquarellen. De samenwerking leverde beiden genoeg op om te verhuizen naar het Männerheim aan de Meldemannstraße 27, een tamelijk comfortabel onderkomen voor

alleenstaande mannen. De aquarellen waren niet zozeer schilderijen, maar met waterverf ingekleurde tekeningen, die Hitler middels de eeuwenoude vergroten-met-rastertechniek van prentbriefkaarten van Weense stadsgezichten kopieerde. Hitler, die nooit een teken- of schildersopleiding had gevolgd, zal deze techniek van Hanisch geleerd hebben.

In onmin

Met de door Hitler gekopieerde werken bezocht Hanisch kunsthandelaren en lijstenmakers, die hem al kenden als de verkoper van glassilhouetten. Een van hen was Jakob Altenberg. In 1936 werkte Altenberg mee aan een onderzoek van de Weense recherche naar vervalste Hitlerschilderijen die in omloop waren gekomen nadat de leider van de nazipartij in 1933 de macht in Duitsland had gegrepen. Het proces-verbaal van dit onderzoek werd na de *Anschluss* van maart 1938 in beslag genomen door het NSDAP Hauptarchiv en ligt tegenwoordig in het Bundesarchiv te Berlijn. Altenberg verklaarde dat hij destijds, in 1910, met 'A Hitler' gesigioneerde aquarellen van Hanisch had gekocht maar dat Hanisch plots stopte met het aanbieden van 'Hitlers'. Omdat Altenberg geen moeite had gehad om die werken door te verkopen en het betreunde dat de aanvoer stakte, vroeg hij Hanisch wat er aan de hand was. Deze antwoordde dat hij met de schilder van die werken in onmin was geraakt, nadat deze hem,

De wonderbaarlijke vermenigvuldiging van de Hitlers, of: hoeveel schilderijen maakte hij nu echt?

In 1935 verschenen krantenberichten dat Hitler in zijn jaren als broodschilder (1910-1914) zo'n 70 tot 80 schilderijen gemaakt had. Deze schatting wordt ondersteund door een verklaring van Jakob Altenberg, Weens kunsthandelaar en lijstenfabrikant, die in 1910-1913 de grootste afnemer van Hitleraquarellen was geweest. In 1936, anderhalf jaar voor nazi-Duitsland Oostenrijk annexeerde, hielp Altenberg de Weense recherche in het onderzoek naar de Hitlervervalsingen van Hanisch. Altenberg verklaarde dat hij destijds zo'n 25 aquarellen van Hitler had aangekocht. De schatting wordt verder onderbouwd door de gegevens verzameld door het NSDAP Hauptarchiv in 1936-1940. Deze nazi-instelling wilde een overzichtswerk maken van alle door Hitler vervaardigde kunstwerken: ze traceerde en registreerde een zestigtal, waaronder een onbekend aantal vervalsingen. Hanisch daarentegen beweerde dat Hitler honderden aquarellen had gemaakt, maar hij wist alleen van de periode 1910-1912. Het is duidelijk waarom Hanisch zulke hoge aantallen noemde: het opende de markt voor zijn vervalsingen. Latere verval-

sers, om te beginnen met de eveneens Oostenrijkse dr. Johannes von Müllern-Schönhausen (pseudoniem van nazi-journalist Hans Müllern), noemden eerst een aantal van 300, later 700. Uiteindelijk culmineerde dat in 1983 in het aantal van 2000 tot 3000 door Hitler geschilderde en getekende kunstvoorwerpen. Dit gebeurde in *Adolf Hitler als Maler und Zeichner* (1983). Dit boek werd in opdracht van de Amerikaanse multimiljonair en Hitlerverzamelaar Billy F. Price samengesteld door de kunstzwendelaars August Priesack en Peter Jahn. Het is vooral een catalogus van de honderden vervalsingen die in 1982 te traceren waren. Priesack en Jahn leefden van het uitschrijven van echtheidscertificaten bij vervalst werk – en dit verklaart waarom er volgens hen duizenden 'Hitlers' bestaan. Het NIOD erkent dat de anoniem aangeboden aquarel van een Weens straatbeeld die in 2017 in zijn bezit kwam, een vervalste Hitler kan zijn. Dit wordt nader onderzocht.

Amsterdams jongetje dat zich tijdens de bevrijdingsfeesten als Hitler heeft uitgedost. Hij maakt daarbij gebruik van schildersattributen (Nationaal Archief).

Twee zeer waarschijnlijk authentieke Hitlers uit zijn Weense periode: Rupprechtskirche en Penzing- St. Rocuskapelle. Na Hanisch' arrestatie in november 1936 werd kunsthandelaar en lijstenfabrikant Jakob Altenberg als getuige-deskundige ingeschakeld. In 1910-1913 had hij regelmatig Hitlerwerken aangekocht, eerst via Hanisch, later direct van Hitler. Hanisch had hem in 1932/1933 weer opgezocht, met de vraag of hij nog Hitlers op voorraad had. Dat had hij, deze twee. Hanisch wilde ze kopen, maar kon ze niet betalen. In 1935 verkocht Altenberg ze aan een Duitse firma. Toen hij in '36 door de Weense politie benaderd werd had hij er nog foto's van. In 1939 werden door het NSDAP Hauptarchiv kleurenfoto's van deze werken gemaakt (Bundesarchiv Berlin).

Hanisch, ten onrechte van verduistering had beschuldigd en op straat had laten arresteren.

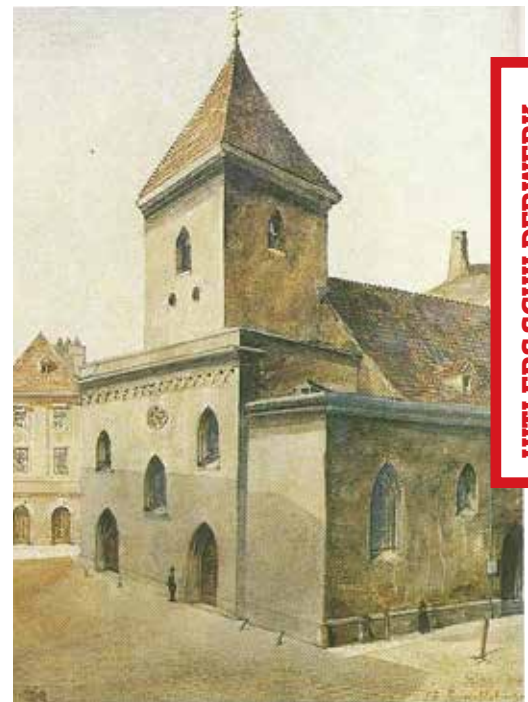
Nu blijkt uit bewaard gebleven politiearchieven dat Hanisch medio juli 1910 wel degelijk twee werken van Hitler had verkocht en de opbrengst in eigen zak had gestoken. Hij was met de noorderzon vertrokken. Hitler had dus een punt. Het was evenwel met een sisser voor Hanisch afgelopen. Hij werd veroordeeld tot zeven dagen gevangenis, niet wegens verduistering, maar omdat hij zich onder een valse naam elders had ingeschreven.

Geen wonder dat Hitler en Hanisch gebrouilleerd raakten. Hun paden bleven zich evenwel nog zeker twee jaar kruisen: in 1912 woonde Hanisch weer enige tijd in het Männerheim, nog steeds Hitlers Weense adres, en ze bezochten in 1911-1912 dezelfde afnemers voor hun kunstwerken. In 1912 verhuisde Hanisch echter uit Wenen naar zijn geboortestreek in Bohemen en verdween uit Hitlers leven.

Dé kans voor Hanisch

Twintig jaar later, 1933. Hitler is als leider van de NSDAP in de Rijksdag kanselier van het Duitse Rijk geworden. Dit brengt voor veel mensen serieuze problemen met zich mee, maar zorgt ook dat in nazi-Duitsland de prijzen voor 'heuse Hitlers' explosief stijgen. Ook ontstaat er wereldwijd veel vraag naar meer informatie over het verleden van de Führer, want velen nemen geen genoegen met wat de kersverse dictator hierover aan schimmigs en leugenachtigs opdist in zijn zogenaamde autobiografie *Mein Kampf*.

Het is dé kans voor Hanisch. Hij weet wat voor werken Hitler in 1910-1912 maakte. Hoe hij ze maakte. Wie de afnemers waren. En hij kan zich maar al te goed herinneren hoe Hitler hem in 1910 de bajes in hielp. Eerst probeert

hij echte Hitlers van de oorspronkelijke eigenaren op te kopen, om ze met forse winst naar Duitsland te exporteren. Als dit niet lukt, slaat Hanisch aan het vervalsen: hij produceert tal van aquarellen en tekeningen die met de Führers naam erop gretig aftrek vinden, zowel in het dan nog onafhankelijke Oostenrijk als in Duitsland.

I was Hitler's buddy

Vooral schrijft en verkoopt Hanisch herinneringen aan zijn tijd met Hitler, waarbij hij flarden werkelijkheid mengt met aangedikte leugens van Hitler zelf uit *Mein Kampf*. Deze mythen over de jonge Hitler die tot op de dag van vandaag het beeld van de latere Führer beïnvloeden, zijn Hanisch' werkelijke erfenis, niet de schilderijtjes die hij vervalste. Een van de mythen betreft de honger die Hitler Weense jaren gekenmerkt zou hebben, en waar Hanisch dan weer het verhaal van de homp brood van maakte. Ook het beeld van hoe Hitler er in Wenen uitgezien zou hebben, met een ontzettend smerige bolhoed, een lange jas, een wilde haardos en een lange baard stamt van Hanisch. Altenberg hierover, in 1936: 'Hoewel Hitler het toen niet breed had, was hij altijd netjes gekleed. Hij zag er niet uit als iemand die aan lager wal was geraakt. Hij leek in niets op de figuur die in de door Hanisch geïnspireerde brochure beschreven staat. Hitler had nooit zo'n kapsel en was nooit ongeschoren.' Een lang interview met Hanisch verschijnt op 21 augustus 1933 in de *Wiener Sonn- und Montags-Zeitung*. Het is

de opmaat voor een reeks van Hanisch' verhalen over Hitler, die uiteindelijk resulteren in het geschrift *I was Hitler's buddy*, dat in 1939 in de Verenigde Staten verschijnt. Die uitgave werd hoogstwaarschijnlijk verzorgd door Konrad Heiden, een Duitse journalist en antinazi, die in 1933 Duitsland was ontvlucht en in 1935 in Zwitserland de eerste kritische Hitlerbiografie publiceerde. Hanisch was zijn voornaamste bron geweest voor informatie over Hitlers Weense periode.

Als *I was Hitler's buddy* verschijnt, is Hanisch al dood. Hij was in november 1936 door een nieuwe zakenpartner, de Joodse kunsthandelaar en charlatan Otto Schatzker, aangeklaagd wegens oplichting en overleed in voorarrest in een Weens huis van bewaring op 2 februari 1937 aan een hartstilstand.

Bart FM Droog is dichter en onderzoeksjournalist. Hij stelde de *Nederlandse Poëzie Encyclopedie* samen en werkt met Jaap van den Born aan *De fake Hitlers*, een boek over het vervalsingencircuit rond vermeende Hitlerwerken, dat naar verwachting dit najaar verschijnt bij uitgeverij Nobelman.

VERDER LEZEN

- ▶ **Jaap van den Born** en **Bart FM Droog**, Hitler als Hollands Exportproduct, in *Skepter* 31.1 (2018). Online op: <https://skepsis.nl/valse-hitleriana/>
- ▶ **Ulrich Volker**, *Adolf Hitler Biografie. Deel 1. De jaren van opkomst 1889-1939*, De Arbeiderspers, 2014